

בר יוחניס מצפורי ברומי

מאת ש. קליין

יהודים מארץ ישראל בבירת המלכות המושללת בכיפה, ברומי, תופעה רגילה היתה בימים ההם, כמו שנמצאים בימינו בבירתה של בריטניה הגדולה. אבל למצא את שמו של אחד מבני צפורי שבגליל, שישב ברומי, גם בספור מדרשי אחד וגם בכתובת יוונית שנתגלתה ברומי, — הרי זה דבר הראוי להרשם וכדאי לברר את התעודות ההן לפני הקוראים.

א.

בקשר עם תאורו של סעודת אחשוורוש בראש מגילת אסתר מובאים במדרש אסתר רבה חמשה ספורי-מעשים בעניני סעודה. הראשון: על איש ששמו ברבוהיון, שאנו מכירים אותו מיריחו; השני: על בר לופייני, שהשיא את בתו מצפורי לעכו; השלישי: על ידידו הנכרי של רבי חייא — מבית שאן; ברביעי אנו שומעים על שכנו וידידו של רבי שמעון בן יוחאי — בצור; ובאחרון: על בר יוחניס אחד, שישב ברומי.

בר בוהיון הצטיין בקמצנות מופרזת כלפי עצמו ובני ביתו בדברי מאכל, והצטיין בנדיבות-לב בענייני מצוה; אמר: בנפשי מותר לי לעשות כן, אבל במצות בוראי לא אוכל ואינני רשאי. — בר לופייני הראה את עשרו ואת וותרנותו בשעת חתונת בתו במדה יתירה, עד כי לבסוף האכיל את אורחיו עדשים מן הגורן והשקה אותם יין מן הגת — ובקדרות מפוחמות (לא כמו אחשוורוש, שאצלו "יום אחרון כיום ראשון"). — אותו הידיד הנכרי של ר' חייא עשה לו סעודה והאכילו כל מה שנברא בששת ימי בראשית, וחשב, שאף הסעודה שעתידי הקב"ה לעשות לצדיקים לא תוכל להיות גדולה מסעודתו, עד שר' חייא מלמדו שסעודה של עתיד לבא אין לה קצבה. — ידידו של רשב"י אוכל אמנם מאכלי ירק גרועים, אבל בשעה שמזמין אליו את החכם, הוא מכין על שלחנו כלי-כסף רוב. שאלו רשב"י: בן אדם, שיש לו כל כך ממון, יאכל מאכלים כה גרועים! והוא עונה לו: רבי, אתם, התורה מכבדת אתכם, אבל אנו, אם אין לנו ממון, אין בן-אדם יכבד אותנו. — אחרי כן מסופר המעשה על בר יוחניס, שהננו מציגים אותו בזה גם בלשונו, גם בתרגומו העברי:

בר יוחניס בקש לעשות סעודה לגדולי רומי, הוה תמן רבי אעזר ברבי יוסי. אמר: נמלך בבן עירנו. אתא לגביה. אמר ליה: בעית למקרא עשרין, עביד עשרין וחמשה. ואין בעית למקרא עשרין וחמשה, עביד לתלתין. אזל

הוא ועביד לעשרין וארבעה וקרא עשרין (וחמשה)*. אשתכחנון דחסירין חד מקמא — מאן דאמר: קנרס, מאן דאמר: כפנאי: אייתי דהב, יהב קדמיה. נסביה וסקליה באנפיה, אמר ליה: דדהב אנא אכיל ודהבך אנא צריך?! — אתא לגביה רבי אלעזר ברבי יוסי ותני ליה עובדא; אמר ליה: חייך, רבי, לא הוה לי דאימא לך דאלו דאמרת לי עבדית; מן בגין כן אמרין לך: אם חדרי תורה גלה לכם הקב"ה, או שמא חדרי סעודה! — אמר ליה: הן, אף חדרי סעודה גילה לנו. — אמר ליה: ודא מנא לך? — אמר ליה: מדוד, דכתיב ויבא אבנר אל דוד חברון ואתו עשרים אנשים ויעש דוד לאבנר ולאנשים אשר אתו משה**). — ויעש משה אין כתיב כאן, אלא ולאנשים אשר אתו משה.

(בעברית:) בר יוחניס בקש לעשות סעודה לגדולי רומי, היה שם רבי אלעזר ברבי יוסי. אמר נמלך בבן עירנו. בא אליו. — אמר לו: אם רצונך לקרא עשרים, עשה לעשרים וחמשה, ואם רצונך לקרא עשרים וחמשה, עשה לשלשים; הלך הוא ועשה לעשרים וארבעה וקרא עשרים (וחמשה)*. נמצאו שחסרו דבר אחד — יש אומר: קינרס, יש אומר: תמרים מבושלים. הביא זהב, שם לפניו. לקחו וזרקו בפניו, אמר לו: שמא זהב אני אוכל וזהבך אני צריך? ! — בא לפני רבי אלעזר בר יוסי וספר לו את כל המעשה; אמר לו: חייך, רבי, לא היה לי שאומר לך, אלו מה שאמרת לי הייתי עושה; משום כך אומרים עליך: אם חדרי תורה גלה לכם הקב"ה, או אולי חדרי סעודה! — אמר לו: באמת, אף חדרי סעודה גלה לנו. — אמר לו: וזה מאין לך? — אמר לו: מדוד, שכתוב, ויבא אבנר אל דוד חברון ואתו עשרים אנשים ויעש דוד לאבנר ולאנשים אשר אתו משה**). — ויעש משה לא כתיב פה, אלא ולאנשים אשר אתו משה.

הסיפור דומה כאנקדוטה פשוטה, — ובכל זאת הוא אומר: דרשוני! והרי אף בקריאה קלה הוא מוכיח, שמספרו הכיר את אנשי רומי ואת מנהגיהם ואת יחסיהם אל החכם הארצישראלי. קודם כל דבר בנוגע לר' אלעזר ברבי יוסי, הרי אנו יודעים מפי עצמו, ששהה ברומי וראה שם את הפרוכת של בית המקדש בירושלים אשר הובאה בשעת תהלוכת הנצחון של טיטוס לעיר הבירה שלו, ועליה טפות דם של הקרבנות; הוא ראה שם את ציץ הזהב, שהיה לפניו על מצחו של הכהן הגדול ועליו הכתב קדש לה' בשורה אחת. אם חכם כזה בא לרומי, בודאי השתדלו אנשי העיר היהודים ובפרט יוצאי ארץ ישראל שהתישבו ברומי, להתקרב אליו ולכבדו, ואם היו שם אנשים מבני עירו צפורי, הרי בוודאי ובוודאי השתבחו בבן עירם הגדול הזה. איש צפורי היה בר יוחניס שלנו.

(* יש לחזק את המלה "וחמשה", כפי שיש לראות מעצם הספור: ההכנס יעץ לבר יוחניס שאם יזמין 20 איש, יכין ל-25, והיא לא שמע לו: הזמין 20 והכין רק ל-24, וכבר נכשל בדבר! (** ש"ב ג' כ').

הוא עצמו אומר: נמלך — כלומר: נתיעץ בבן עירנו. החכם יעץ לו, מה שיעץ; אבל בר יוחנסי לא מלא בדיוק אחרי דבריו, הוא הכין את הסעודה לא לעשרים וחמשה, אלא לעשרים וארבעה — והנה נכשל, העליב ונעלב!

ואף בענין מאכלי הסעודה נמצא קו אופייני מאד בספורנו: הדבר שהיה חסר היה לפי דעה אחת הקנרס היא הארטישוקה, היא המאכל, אשר בו השתבחו היהודים אשר ברומי מאז ועד הימים האחרונים. גדולי רומי לא רק בימי הקיסרים, אלא אף במאות האחרונות שעברו הלכו בהחבא לביתם של היהודים, אשר ברחוב היהודים, לאכל שם "carciofi alla giudea", כלומר "הקנרס כדרך היהודים".

ב.

רומי היתה לא בירת איטליה לבד אלא אף בירתו ומרכזו של כל חלק העולם העתיק, אשר עמד תחת שלטונו של ה-Imperium Romanum על כל ארצותיו ועל כל העמים אשר בו. כך גם ביחס ליהודים. אין בדעתנו לדבר על יהודים מתפוצות הגולה, אשר באו והתיישבו ברומי; נזכיר פה רק יהודים מסוריה וארץ ישראל, אשר עליהם מעידות כתובות מבתי הקברות של העיר. מסוריה אנו שומעים על יהודים מטריפוליס. חמץ, לדיקיא; מארץ ישראל ידועים לנו אלה, שאת כתובות מצבותיהם אנו נותנים פה בתרגום עברי (ה) עצמן בכתבו יוונית):

א. פה נטמן מקדוניוס העברי מקיסרי של פלסטין, בן אלכסנדר,

זכר צדיק לברכה. בשלום מנוחתך.

ב. כתובת אחרת נקבעה על קברו של אב ובניו מטבריה:

אלופיס מטבריה ובניו יוסטוס ואלופיס העברים יחד עם אביהם טמונים פה.

השמות הנזכרים בשתי הכתובות כולם שמות זרים הם, ולא רק הכתובות, אלא אף הפסוק שבראשונה (משלי י, ז') ביוונית נחרת. בני המשפחה כאילו פונים אל הנקבר ומדברים אליו יוונית: בשלום מנוחתך! ובכל זאת, גם האיש מקיסרי וגם בני טבריה נקראים בתואר שאינו רגיל ביותר ברומי: "העברים", "העברים" — אין זה אלא הוכחה, שהאנשים ידעו עברית ולפחות הבינו את התפלות, שהתפללו בבית הכנסת והבינו את קריאת התורה והנביאים, אשר שמעו שם בעברית, — לא כמו שאר יהודי הגולה או כמה מיהודי רומי, ששפה זו זרה היתה להם. ואם בא יהודי מארץ ישראל לרומי ידעו "העברים" לדבר אתו בלשון ארצם — בלשון הקדש, או לפחות בשפת-הדבור הרגילה גם בארץ באותם הימים: בארמית. על כל פנים אין ספק, שאנשים אלה היו בני קהל "העברים" או בית הכנסת של "העברים", המופיע — כאמור — לפעמים בכתובות רומי.

האנשים שהוזכרו בכתובות מקיסרי ומטבריה אינם ידועים לנו ממקום אחר. לא כן הדבר בענין בר יוחניס, שעליו סופר במעשה שהבאתי מהמדרש הארצישראלי. זה היה אחד מעשירי העם; הרי יכול הוא להזמין אליו לסעודה את גדולי רומי — אחת היא אם מבני הרומיים, אם מבני קהלנו היהודים, — והיה יכול (כפי שהוא חשב) לשלם בזהבו בעד העלבוני שעלב את אחד המוזמנים. לכן לא יפתיע אותנו, אם נמצא את שמו וזכרו בין השרידים אשר שרדו אלינו מאחת ממערכות הקברים — הקטקומבות — שברומי. בין כתובות

Monteverde נמצאת הכתובת הזאת על לוח-שיש:

בתרגום עברי:

יוניוס	IONIOS
הנקרא גם אקונא (?)	OKE AKONE
מ(העיר) צפור-	CEΦΩPH
רי	NOC

מתוך המלים המועטות האלה ברור שהאיש, שנקבר באותו הקבר (loculus), מצפורי היה, על שמו ועל כנוייו נחלקות הדעות. המוציא לאור את הכתובת חושב שעיקר השם אינו אלא Junios, אם כן שם לטיני; לעומתו סובר אחד מגדולי חוקרי הקדמוניות מבין אומות העולם Deissmann, שעיקר השם הוא יונה. בלתי ברור לגמרי: אקונא — או יהיה השם הנוסף (הנקרא גם...) מה שיהיה, כי לא שמענו שם כזה בישראל, רק מבין הנוצרים אשר באדסה אפשר להזכיר את השם קונא מתחילת המאה הרביעית.

אם אף בנוגע לכנוי או לשם הנוסף הזה לא אוכל לתת פתרון*, הרי נדמה לי, שבידי לפרש את השם העיקרי, הוא יוניוס, שאינו אלא בנו של יוחני או בצורה ארמית בר יוחני, ואין להתפלא על חסרונה של הח' בצורה היוונית, כי לרוב לא נכתבה החי' העברית, שאינה כלל ביוונית, באותיות הזרות. יוחני גופו קצורו הוא של יוחנן השגור מאד בארץ ישראל. בר יוחני מהעיר צפורי שישב ברומי, ואשר עליו סופר במדרש, הוא הוא יוניוס של הכתובת; בר יוחני היה עיקר שמו, כמו שאנו מכירים למשל את השמות הרגילים: בר יוחאי, בר נפחא — על שם אביהם, אבל מדי פעם הזכירו גם את שמו שניתן לו או בילדותו על-ידי הוריו, או בגיל יותר מבוגר ככינוי על-ידי אחרים.

עם מפורד ומפורד אנו זה יותר מאלפיים שנה; אבל לא רק אישי העם נפזרו ונפרדו, אלא גם התעודות המודיעות על הכלל ועל הפרט. על החקירה לקרב את התעודות השונות ואת האיברים המדולדלים (dissecta membra), למען יקרבו עצם אל עצמו, ולהפיח רוח בעצמות היבשות.

(*) רק השערה אני מביע בהערות, מספר 8.

קצת הערות

- כדי שלא להפסיק את הקורא בקריאתו הנני גותן הערות אחדות במקום הזה.
1. הנוסח הארמי ותרגומו העברי ניתנו למעלה עפ"י ההוצאה הקדומה של מדרש אסתר רבה; דפוס ויניציאה שנת ש"ה, עמוד ל"ט-מ; בדפוס ווילנא פרשה ב' סימן ד'. פירושו הנכון של הספור נמצא בפירוש "יפה ענף".
 2. את "ברבוהיון" מכירים אנו גם מהספור הזה: "מעשה בבנו של בוהיין (כך!), שנתן אביו פיאה ללפת...; ונתן להם – לעניים – כפליים במעושר". הדבר קרה ביריחו, כמו שיש לראות מהמשך הדברים בתוספתא פסחים ב' (ג) כ'. המעשה המסופר עליו במדרשנו מובא גם בירושלמי פסחים סוף פרק ד' וממנו יש לראות, שהאיש חי בימי רבי עקיבא.
 3. שאר האנשים שבספורי המדרש בלתי ידועים לנו ממקום אחר. בנוגע לידידו של ר' חייא, שהיה "באשנאי", עלי להעיר, שאין לחשוב, שהאיש מהבשן היה, מפני שבספור ארמי היה צריך להקרא "בתנאי" (או "באתנאי"). אבל גם אין לחשוב שמקומו היתה אשנה בנחלת שבט יהודה (יהושע ט"ו, מ"ג). כי, ראשית, היה צריך להיות: היה לו ידיד באשנה, אבל בשום אופן לא "באשנאי"; ושנית, מעולם לא שמענו, שהיה באשנה ישוב יהודי בימי חז"ל וששם ישבו יהודים ונכרים יחד. אמור מעתה. שבצדק תקנתי – כמדומני על פי הצעתו של הרב א"ח (עמנואל) לעף, ש"באשנאי" = בית שאני, או (בארמיח): בישנאי הוא.
 4. על כלי בית המקדש ברומי מסופר בתלמוד מעילה י"ז ע"ב; בתוספתא יומא ג' (ב') ח' ובמקבילותיהם.
 5. על המאכל "היהודי" הקינרס יש לקרא בספרו הגדול של Löw, *Die Flora der Juden* I, 409.
 6. את הכתובות, שהובאו למעלה בתרגום עברי, יש לקרא במקורן באוסף הכתובות היהודיות מאיטליה, שהו"ל המלומד הנוצרי המנוח S. B. Frey, *Corpus Inscriptionum Judaicarum* I (Roma 1931), Nos. 362; 370; 502 את כתובת Jonios בספר: Müller, *Die Inschriften der jüdischen Katakombe am Monteverde zu Rom* No. 74 (p. 72-73).
 7. על בית הכנסת וקהל "העברים" יש לקרא את המו"מ המדעי בספרו הג"ל של Müller מידי המלומד Deissmann בעמוד 24.
 8. לבסוף: השערה על אודות הכנוי AKONE. האם אין לחשוב שהסתת טעה וכתב את שתי האותיות האחרונות שלא בסדרן, כלומר AKONE במקום AKOEN (= הכהן).